

ALOHIDA TA'LIM OLIISHGA EXTIYOJI BO'LGAN BOLALARDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLANILISHI

Aliyeva Mohinur G'ani qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14053833>

Mamlakatimiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach barcha soxalarda tub islohotlar amalga oshirildi, xususan alohida ta'lim olishga extiyoji bo'lgan bolalar uchun mamlakatimiz prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tashabbuslari bilan PQ 4860-sonli 13.10.2020 yil qabul qilingan qaror asosida Alohida ta'limga extiyoji bo'lgan bolalar uchun inkluziv ta'lim joriy qilindi, unga asosan alohida ta'lim olishga extiyoji bo'lgan bolalar maktablarda oddiy bolalar bilan bir qatorda o'qish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bunday bolalarga ta'lim berish o'qituvchilardan pedagog kadrlardan alohida ma'suliyat talab etiladi. Alohida ta'lim olishga extiyoji bo'lgan bolalarga ta'lim berishda o'yin terapiyasidan foydalanish ularni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshishiga, o'quvmotivatsiyasini paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Bolaning atrof-muhitga, odamlarga, narsalarga va o'ziga bo'lgan turli munosabatlari o'yin jarayonida namoyon bo'ladi, u doimo mazmun va shakl jihatidan o'zgaradi. Bolalarning turli ehtiyojlari, istak va qiziqishlari, qobiliyatlari va bir qator shaxsiy fazilatlarini bevosita o'yin jarayonida rivojlanadi. Bolalarning o'yin davomidagi faol faoliyatining aqliy rivojlanishi uchun ahamiyati shundaki, bolalarning turli sifat va sifatlari nafaqat o'yin davomida namoyon bo'ladi, balki sifat va sifatlari mustahkamlanib, o'zlashtiriladi. O'yin davomida bola dunyo bilan tanishadi. Binobarin, psixologik nuqtai nazardan oqilona, ya'ni to'g'ri tashkil etilgan o'yin bola shaxsini har tomonlama rivojlantiradi va shu bilan birga, idrok, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvurning jadal rivojlanishiga yordam beradi va bolaning barcha psixik jarayonlarida iroda, yordam beradi. O'yin kattalarning xulq-atvori va xulq-atvoriga faol taqlid qilishdan iborat bo'lganligi sababli, u bolalarning axloqiy fazilatlarini mustahkamlash, odob-axloq qoidalari o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Agar maktabgacha yoshdagi bola o'yin davomida shifokor yoki o'qituvchi rolini o'ynasa, u ushbu kasbga tegishli barcha fazilatlarini ko'rsatishga harakat qiladi. Ular o'yinga shunchalik berilib ketganlarida, ular ijro etayotgan rollarga xos bo'lgan fazilatlar ana shunday samimiy va ijodiy namoyon bo'ladi. Bolalar uchun o'yinlarning mazmuniga cheklov yo'q. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'z o'yinlarida kattalar hayotining barcha qirralarini aks ettirishi mumkin. O'yinning ahamiyati bolaning shaxsiyatining rivojlanishiga ta'sir qilishdir. O'yin bolaning atrofdagi dunyoni va har qanday yoshdagi odamlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishini ifodalaydi. Bolaning moddiy dunyoga, odamlarga, o'ziga bo'lgan munosabati u o'ynagan o'yinda namoyon bo'ladi. Bolalarning ehtiyojlari, istaklari va qiziqishlari bevosita o'yinda ifodalanadi. O'yin - bu bolalarning tasavvurlari tufayli narsalarva odamlar dunyosini ular uchun qulay yo'nalishda o'zgartirish imkoniyatini beradigan faoliyat. Bog'cha yoshidagi bolalarning rolli o'yinlari deyarli har doim jamoa bo'lib o'tkaziladi. Syujetli va rolli o'yinlar bolalarning ko'plab ruhiy jarayonlarini va shaxsiy psixologik fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'yin muhitining o'zi bolalarning diqqatini atrofdagi narsa va hodisalarga faol yo'naltirishni talab qiladi. Bu bolalarni o'yin davomida nihoyatda faol qiadi, ya'ni ular kuzatuvchan bo'lib, tez eslab qoladilar, hamma narsani chuqur va chuqur tahlil qiladilar. Syujetli va rollarga bo'lingan o'yinlar bolalarga o'yin davomida bir-biri bilan faol muloqot qilish imkonini beradi. Krupskaya va A.S. Makarenko. "O'yin bolalarning o'ziga xos faoliyati bo'lib, bu faoliyat orqali

bola atrofda hayotni faol aks ettiradi". Avvalo, u keksa odamlarning harakatlarini, suhbatlarini, mehnatini ob'ektlar bilan aks ettirishga harakat qiladi. Psixolog J.Piaje o'yinda predmetlarga yangi nom berish omiliga jiddiy e'tibor berib, bu ish ramziy tafakkurning shakllanishiga asos bo'ladi, degan xulosaga keladi. Ammo bu xulosa vaziyatni aks ettirishning yagona to'g'ri yo'li ekanligini anglatmaydi. Shunday ekan, biror narsaning nomini o'zgartirish orqali bolaning tafakkuri, aql-zakovati o'sadi, deb kutish mutlaqo mantiqqa ziddir. Aslida, bu narsalarning nomini o'zgartirish emas, balki yin harakatlarining tabiatini o'zgartirish bolaning aqliy o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'yin terapiyasini qo'llashning o'ziga xos usullari mavjud bo'lib quyida o'yin terapiyasini qo'llash bo'yicha ma'lumot berilgan.

Bolalar o'yin terapiyasida o'yin xonasining kattaligi va sozlanishi juda muhim. Agar xona kichkina bo'lsa, u holda bolalar bir-biriga va terapevtga juda yaqin, bu ularni asabiylashtirishi, himoyasini kuchaytirishi, unga moyil bo'lgan bolalarda tajovuzni qo'zg'atishi va ichkariga kirgan bolaning undan ham ko'proq chiqib ketishiga hissa qo'shishi mumkin. Juda katta xona, aksincha, ichkariga kirgan bolalarga terapevt va guruh a'zolari bilan aloqa qilmaslikka imkon beradi va tajovuzkor bolalarni zo'ravonlik o'yinlari bilan shug'ullanishga undaydi. Buning uchun xona yaxshi yoritilgan bo'lishi kerak, oynali eshiklari va katta derazalari bo'lmasligi kerak. Zamin silliq bo'lmasligi va oson tozalanishi, mebel mustahkam bo'lishi kerak. O'yinchoqlarni devorga mahkam yopishtirilgan javonlarga joylashtirish yaxshidir. O'yin xonasida bolalarga xohlagan narsalarini bajarishga ruxsat berilganligi sababli, xonaning devorlarini osongina bo'yash, rasm chizish va haykaltaroshlik uchun stol mato bilan qoplangan, shuningdek, lavabo ham kerak. Bolalar doimiy harakatlanish istagi bilan ajralib turadi, shuning uchun xonada toqqa chiqish uchun sharoitlar (vertikal ustun, devor panjaralari yoki arqon narvonlari) yaratilishi kerak. O'yin terapiyasida ishlatiladigan o'yinchoqlar va materiallar quyidagilarni ta'minlashi kerak:

- bola uchun muhim bo'lgan muloqot sohalarini modellashtirish va o'ynash, odatiy ziddiyatli vaziyatlar (oilada, bolalar bog'chasida, maktabda, kasalxonada, ko'chada va hokazo);
- salbiy hissiy holatlarni ifoda etish qobiliyati;
- shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish (ishonch, ijobiy obraz, tashvishlarni kamaytirish va boshqalar);
- aqliy rivojlanish ehtimoli.

O'yinchoqlar yetarlicha sodda bo'lishi kerak, chunki ularning o'yin terapiyasidagi vazifasi bolaga o'ziga xos rolni bajarishga yordam berishdir, va ko'ngilochar, murakkab o'yinchoqlar bolaning o'tirish va ular bilan o'ynash istagini qo'zg'atadi. O'yin terapiyasida qo'llaniladigan o'yinlar majmuasiga tuzilgan o'yin materiali va syujeti bo'lgan o'yinlar va tuzilmagan o'yinlar kiradi.

Birinchi turga "oilada" (odamlar va hayvonlar) o'yinlari, tajovuzkor o'yinlar, qo'g'irchoqlar bilan o'yinlar (qo'g'irchoq teatri), konstruktiv va buzg'unchi niyatlarni ifoda etuvchi qurilish o'yinlari va boshqalar kiradi. Strukturasiz o'yinlarga harakatli o'yinlar - mashqlar (sakrash, toqqa chiqish), suv, qum, loy bilan o'ynash, barmoqlaringiz bilan chizish, cho'tka, pastel va rangli qalamlar kiradi. Tuzilmagan material bilan o'ynash, ayniqsa, o'yin terapiyasining dastlabki bosqichlarida, bolaning his-tuyg'ulari hali namoyon bo'lmagani va u tomonidan amalga oshmaganida muhim ahamiyatga ega. Suv, qum, bo'yoqlar, loy bilan o'ynash o'z his-tuyg'ularingizni yo'naltirilmagan shaklda ifodalashga imkon beradi.

Keyinchalik, terapiya paytida, diqqat, odatda, bolaning his -tuyg'ulari va tajribalarini, shu jumladan, tajovuzkor, ijtimoiy maqbul usullarni ifoda etishga yo'l ochadigan tuzilgan o'yinlarga o'tadi O'yin terapiyasidagi cheklovlar ham mavjud. Bolani cheklash, o'yin terapiyasida qoidalarni joriy etish masalasida hamjihatlik yo'q. Biroq, ko'pchilik mutaxassislar o'yin terapiyasidagi cheklovlar muhim element deb hisoblaydilar. Bu bolaga maksimal erkinlik beradigan, ajoyib ozodlik effektini beradigan o'yin va qoidalar majmuasi. Bunday cheklovlar xavfsizlik, axloqiy va moliyaviy jihatlariga asoslangan bo'lishi mumkin. E. Nyuson bunday qoidalarni shaxsan yoki "biz" olmoshi yordamida tuzish kerak deb hisoblaydi: siz faqat o'yin -kulgi uchun kurashishingiz mumkin; siz uni faqat o'yin -kulgi uchun sindira olasiz; uyga qaytish vaqti kelganida, biz uyga boramiz va o'zimiz bilan hech narsa olib ketmaymiz O'yin terapiyasi uchun ko'rsatmalar.O'yin darslari 3 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun tavsiya etiladi,o'smirlar (11-14 yosh) bilan ishlashda alohida topshiriq va mashqlardan foydalanish mumkin.O'yin terapiyasining umumiy ko'rsatmalari-bu xulq-atvor,xarakterologik va affektiv kasalliklar, jumladan: ijtimoiy infantilizm,intilishlarning etarli emasligi, o'z-o'zini beqaror baholash, ishonchsizlik,egotsentrizm, uyatchanlik, muloqotdagi qiyinchiliklar, qo'rquvva fobiya, xavotirli va shubhali xislatlar, yomon odatlar, tajovuzkorlik. O'yin terapiyasining ikkita shakli mavjud: individual va guruhli. V. Exline, bolaning muammolari ijtimoiy moslashuv bilan bog'liq bo'lgan hollarda, individual terapiyadan ko'ra guruhli terapiya foydali bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Muammolar emotsional qiyinchiliklar bilan bog'liq bo'lgan hollarda, individual terapiya bola uchun foydalidir .Ko'pincha, o'yin terapiyasi jarayoni ishning ikkala shaklini ham o'z ichiga oladi. Birinchidan, bola individual terapiyadan o'tadi va bu bosqichning davomiyligi bolaning dastlabki ruhiy holatiga bog'liq. Qulay sharoitlarda,bu shunchaki tanishish va psixolog bilan bola o'rtasida asosiy ishonchli munosabatlarni o'rnatish bo'lishi mumkin. Shundan so'ng, ko'pchilik mutaxassislarning fikriga ko'ra, bir qator afzalliklarga ega bo'lgan guruh terapiyasi bosqichi keladi.Guruh terapiyasi terapevtik munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi. Boshqa bolalarning borligi stressni kamaytiradi va bola individual davolanishga qaraganda tezroq muloqot qila boshlaydi va terapevtga ishonadi. Bundan tashqari, u ko'p tomonlama shaxslararo munosabatlarni o'rnatish, o'zini nafaqat terapevt bilan, balki guruhning boshqa a'zolari bilan ham tanishtirish, o'z xatti-harakatlarini ularning reaksiyalari asosida qayta baholash qobiliyatiga ega. Misol uchun, haddan tashqari himoyalangan bola, mustaqil guruh a'zolari bilan tanishib, kamroq qaram bo'lib qolishi mumkin; giperaktiv bolalar xotirjam bolalarning neytrallashtiruvchi ta'siri ostida kamroq faol va o'ychan bo'lib qolishi mumkin. O'yin xonasini jihozlashning eng muhim mezonlaridan biri bu xavfsizlik, bolalarning shikastlanishining minimal ehtimoli. Buning uchun xona yaxshi yoritilgan bo'lishi kerak, oynali eshiklari va katta derazalari bo'lmasligi kerak. Zamin silliq bo'lmasligi va oson tozalanishi, mebel mustahkam bo'lishi kerak. O'yinchoqlarni devorga mahkam yopishtirilgan javonlarga joylashtirish yaxshidir. O'yin xonasida bolalarga xohlagan narsalarini bajarishga ruxsat berilganligi sababli, xonaning devorlarini osongina bo'yash, rasm chizish va haykaltaroshlik uchun stol mato bilan qoplangan, shuningdek, lavabo ham kerak. Bolalar doimiy harakatlanish istagi bilan ajralib turadi, shuning uchun xonada toqqa chiqish uchun sharoitlar (vertikal ustun, devor panjaralari yoki arqon narvonlari) yaratilishi kerak.

O'yin terapiyasining umumiy ko'rsatmalari-bu xulq-atvor, xarakterologik va affektiv kasalliklar, jumladan: ijtimoiy infantilizm, intilishlarning etarli emasligi, o'z-o'zini beqaror

baholash, ishonchsizlik, egotsentrizm, uyatchanlik, muloqotdagi qiyinchiliklar, qo'rquv va fobiya, xavotirli va shubhali xislatlar, yomon odatlar, tajovuzkorlik. O'yin terapiyasi mutizmni, nutqning rivojlanishidagi kechikishni, maktabdagi qiyinchiliklarni, turli psixotravmalarning oqibatlarini (ota-onasining ajrashishi, yaqinidan ayrilish va h.k.), aqli zaif bolalarning intellektual va emotsional rivojlanishiga, kekemelikni davolashda samarali bo'ladi, psixosomatik kasalliklarni yengillashtirishda yordam beradi.

References:

1. Raxmanova V.S. "Korreksion pedagogika va logopediya".-"Moliya-iqtisod",-T.,2007.4-10-betlar.
2. Raxmanova V.S. "Defektologiya asoslari". -"VORIS-NASHRIYoT".T., 2012. 3-8-betlar.
3. Raxmanova V.S. "Maxsus pedagogika".-T., "G'ofur G'ulom", 2004.

